

ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВОГО ОБҐРУНТУВАННЯ АВТОМАТИЗАЦІЇ БІБЛОТЕК ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ

У статті досліджується історія розвитку наукового та технологічного забезпечення автоматизації бібліотечних інформаційних процесів наукових книгозбірень вищої школи України в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття. Виділені три етапи розвитку науково-технологічного забезпечення інформатизації вузівських бібліотек: обґрунтування процесів автоматизації бібліотек ВНЗ; обґрунтування технологій надання доступу до локальних та зовнішніх бібліотечних сервісів; обґрунтування теоретичних основ, розробка стратегій та створення технологій формування повнотекстових електронних масивів інформації (електронних бібліотек). Визначені часові рамки розвитку наукового забезпечення автоматизації книгозбірень у загальному процесі інформатизації вузівських бібліотек.

Ключові слова: інформатизація, вищий навчальний заклад України, наукове забезпечення, технологічне забезпечення, автоматизація бібліотечних процесів, наукова бібліотека.

Важливим аспектом вивчення історії впровадження інформатики у вищу освіту нашої держави є дослідження еволюції інформатизації наукових бібліотек у вищих навчальних закладах (ВНЗ). Результати такого дослідження можуть висвітлити більш загальні проблеми становлення і розвитку інформатики: вивчення еволюції наукової думки про становлення інформатики у вищій школі України, визначення основних закономірностей розвитку науки інформатики та апаратного й програмного забезпечення процесів інформатизації вищих навчальних закладів.

Інформатизація соціальних, культурних, навчально-наукових та виробничих процесів почалася в Україні ще у 60-ті роки ХХ століття із впровадження комп'ютерних технологій у різні суспільні підсистеми. Протягом 80-х років інформатизація перетворилася на повноцінний та логічний процес впровадження автоматизованих технологій роботи з інформацією. Ці суспільні тенденції суттєво вплинули на галузь бібліотечно-інформаційної діяльності. Використання комп'ютерної техніки заклало основи змін інформаційного середовища у бібліотеках вищих навчальних закладів. Інформатизація бібліотек призвела до появи автоматизованих бібліотечних інформаційних систем (АБІС), що поєднували формування та представлення бібліотечних каталогів, видачу книг, комплектування, міжбібліотечний абонемент, управління внутрішніми базами даних. Публікації з питань розробки, впровадження, використання АБІС охопили широке коло питань щодо процесів комплексної інформатизації діяльності бібліотек. Значним вкладом у цьому напрямі в Україні стали роботи Н. І. Апшай, Г. Г. Асєєва, В. О. Васильєва, В. А. Голуба, В. М. Горового, Т. В. Добко, В. О. Ільганаєвої, О. Г. Кириленка, Т. О. Колесникової, В. О. Копанєвої, Л. Й. Костенка, К. В. Лобузної, О. Г. Луганського, О. С. Онищенко, Т. П. Павлуші, П. І. Рогової, М. С. Слободяника, М. І. Сенченка, А. С. Чачко, Г. В. Шемаєвої, Т. О. Ярошенко. Питання впровадження АБІС, організації автоматизованих робочих місць у бібліотеках, особливості автоматизації різних функціональних підсистем, зокрема індексування вхідного потоку, створення і ведення бібліографічних електронних ресурсів, обслуговування, доставки електронних документів вивчалися російськими науковцями Л. Я. Шрайбергом і Ф. С. Воройським¹, якими були визначені фундаментальні закономірності інформатизації діяльності бібліотек.

Попередні дослідження з історії інформатизації бібліотек в основному стосувалися вивчення закономірностей розвитку та визначення змісту наукових уявлень про бібліотечні технології в

Україні протягом періоду 1980–2007 років (дослідження Кириленко О. Г.² та Ісаєнко О. О.³), вивчення джерельної бази історії автоматизації українських та закордонних бібліотек, виявлення історичної специфіки процесів їх автоматизації, визначення основних етапів та напрямів автоматизації бібліотечної діяльності в різних країнах світу на історичному проміжку з другої половини ХХ століття до початку ХХІ століття (дослідження Пашкова О. М.⁴), вивчення провідних тенденцій комп'ютеризації процесів бібліографічної діяльності бібліотек в Україні протягом періоду з 1991 до 2009 року та визначення основних етапів теоретичного осмислення та практичного впровадження комп'ютерної техніки в бібліографічну діяльність бібліотек (дослідження Л. Ф. Трачука⁵), досліджень з історії становлення й розвитку спеціальних педагогічних та навчально-педагогічних книгозбірень різних видів та окремих питань теорії, методики і практики діяльності освітянських бібліотек у різних регіонах України (збірник наукових праць⁶, підготовлений науковцями Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського), концептуальних основ функціонування бібліотечного Інтернет-сервісу як окремого виду бібліотечного сервісу та загальних передумов освоєння Інтернет-простору бібліотеками України (робота Д. В. Солов'яненка⁷). Нарешті, в статті М. С. Слободяника⁸, що містилася у ретроспективному бібліографічному посібнику з відомостями про вітчизняні наукові праці бібліотекознавчої тематики, опубліковані за період 1991–2008 рр. в Україні та за її межами, був проаналізований зміст ґрунтовних наукових праць (монографій, підручників, авторефератів дисертацій, наукових посібників, публікацій з наукових збірників, періодичних і серійних видань з питань бібліотечної науки), які висвітлювали теоретичні та методичні проблеми в галузі вітчизняного бібліотекознавства.

Проте детально історія розвитку наукового та технологічного забезпечення інформатизації бібліотек у вищих навчальних закладах України в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття систематично та ґрунтовно науковцями не досліджувалася.

Досліджуючи стратегічні орієнтири розвитку бібліотек вищих навчальних закладів в умовах реформування освіти України Н. І. Апшай відзначала визначальний вплив на їхнє функціонування процесів формування інформаційного суспільства і соціально-політичних та економічних змін⁹. Науковець виділила в процесі інформатизації бібліотек вищих навчальних закладів три основних напрямки: *автоматизацію бібліотечних процесів, формування повнотекстових електронних масивів інформації (електронних бібліотек), надання доступу до локальних бібліотечних сервісів*. Інтеграція цих напрямків, на думку автора, стала технологічним фундаментом трансформації сучасної бібліотеки і створила підґрунтя щодо визначення її стратегічних орієнтирів.

Еволюція наукового, технологічного та технічного забезпечення інформатизації наукових бібліотек у вищих навчальних закладах України з 1980 року і по теперішній час пройшла шляхом інтенсивних наукових досліджень вітчизняних науковців. Видається об'єктивним виділення в історії розвитку науково-технологічного забезпечення інформатизації вузівських бібліотек трьох основних етапів: *перший етап* – обґрунтування процесів автоматизації бібліотек ВНЗ; *другий етап* – обґрунтування технологій надання доступу до локальних та зовнішніх бібліотечних сервісів; *третій етап* – обґрунтування теоретичних основ, розробка стратегій та створення технологій формування повнотекстових електронних масивів інформації (електронних бібліотек).

Метою цієї статті є дослідження історії розвитку науково-технологічного забезпечення автоматизації бібліотечних інформаційних систем наукових бібліотек (тобто зміст першого з вище визначених етапів) у вищих навчальних закладах України у контексті вивчення історії становлення і розвитку інформатики та її впровадження у вищій школі України. Досягнення мети дослідження буде проводитися шляхом розв'язання таких задач: а) з'ясування джерельної бази та історіографії дослідження; б) визначення основних фактів науково-технологічного забезпечення автоматизації інформаційних систем наукових бібліотек ВНЗ України; в) визначення часових рамок етапу розвитку наукового забезпечення автоматизації наукових книгозбірень вищої школи України.

Інформатизація як визначальний чинник розвитку суспільного буття сприяла переходу до безпаперового типу соціальних комунікацій. Результатом її впливу була в тому числі трансформація функцій бібліотечних установ, що проявлялася у зміні інструментів розв'язання

проблеми збору, збереження та використання документованої інформації – головної форми передачі соціального досвіду людства. Це призвело до розвитку систем автоматизації, які повинні були відповідати міжнародним стандартам і потребам співпраці, функціонувати відповідно до міжнародних правил розподілу ресурсів та обміну ними. Перші спроби комп'ютеризації книгозбірень в Україні належать до середини 1980-х років¹⁰. Історія автоматизації бібліотек України, спроба створення зведеного електронного каталогу для мережі бібліотек бере початок з 1984 року¹¹. У 1989 році був готовий проект, а в 1992 році завдяки фонду Карла Поппера, який виділив Центральної наукової бібліотеки імені В. І. Вернадського (ЦНБ) 104 тис. доларів, ця проблема мала бути вирішена. У тому ж 1992 році в ЦНБ було розпочато впровадження локальної мережі, створення електронного каталогу, але саме через кадрові проблеми бібліотеки цей проект не був реалізований. Особливістю подальшого розвитку процесу автоматизації бібліотечної справи в Україні стало те, що він відбувався в умовах соціально-економічних перетворень і руйнування єдиного інформаційного простору СРСР на початку 1990-х років. Важливим чинником активізації процесів автоматизації стало те, що бібліотека почала змінюватись як соціальний інститут – акцент у діяльності бібліотек було перенесено від збереження документів до надання доступу до інформації, незалежно від місця її зберігання. У 1990-х роках істотний внесок щодо розширення міжбібліотечної взаємодії, фінансування процесів автоматизації, підготовки бібліотечного персоналу й опанування міжнародного досвіду автоматизації бібліотечно-інформаційної сфери здійснили міжнародні організації, насамперед Міжнародний фонд «Відродження», а також Британська Рада й Посольство США. Вони започаткували проекти, спрямовані на покращення доступу до інформації шляхом розвитку автоматизації книгозбірень і підвищення фахового рівня працівників бібліотек¹². Саме для кінця 80-х та 90-х років характерним для науковців-бібліотекознавців України було розв'язання проблем автоматизації інформаційних бібліотечних процесів, складовими яких були розробка форматів обміну бібліографічними даними, запровадження автоматизованих бібліотечних інформаційних систем, організація корпоративної каталогізації, створення лінгвістичного забезпечення електронного каталогу бібліотек з використанням різних інформаційно-пошукових мов.

Початок досліджень і розробок в галузі *форматів обміну бібліографічними записами* між публічними науковими та вузівськими бібліотеками відноситься до часів існування СРСР і одними з перших були розпочаті в Державній публічній науково-технічній бібліотеці (ДПНТБ) Росії в 1970 р.¹³. Вони пройшли три етапи: на першому вивчалися можливості створення єдиного формату бібліографічного запису як технологічної основи автоматизованих бібліотечно-інформаційних систем, на другому етапі експериментально перевірялися результати дослідження та їх практичне використання для ДПНТБ Росії та інших бібліотек країни (тодішнього СРСР), третій етап полягав в участі фахівців ДПНТБ Росії та інших бібліотек країни у розробці державних стандартів на комунікативний формат і розробці міжнародних форматів в рамках загальнодержавних програм. Дослідження проводилися з урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду в галузі комунікативних форматів та основних напрямків міжнародної стандартизації в галузі інформації¹⁴.

Протягом першого етапу у 1970–1972 роках робочою групою при ДПНТБ Росії, до якої входило понад 30 представників різних бібліотек країни, розроблялися матеріали зі створення проектів державних стандартів на структуру «Комунікативний формат бібліографічного запису на магнітній стрічці» і на наповнення «Передмашинний формат бібліографічного запису». Опис структури запису комунікативного формату відповідав міжнародному стандарту ISO 2709. Наповнення передмашинного формату зводилося до визначення елементів даних та їх кодування на рівні трьохсимвольної мітки. При розробці наповнення комунікативного формату проводився ретельний аналіз зарубіжних форматів, формату USMARC, сімейства форматів MARC. В результаті були розроблені та опубліковані в 1973 і 1977 роках збірник інструкцій «Передмашинний формат бібліографічного запису», де представлені зразки форматів на різні види документів та інструкції щодо заповнення робочих аркушів з трирівневої системою кодування МІТКА – ІНДИКАТОР – ІДЕНТИФІКАТОР.

На другому етапі (1973–1975 роки) до експериментальної перевірки форматів бібліографічного запису були залучені фахівці з союзних республік, в тому числі Центру науково-

технічної інформації УРСР та ЦНБ. Визначалася технологічність передмашинного формату, надмірність або недостатність запропонованих елементів даних.

На третьому етапі в 1976–1985 роках вирішувалася проблема створення в країні єдиного комунікативного формату у вигляді розробки двох стандартів: ГОСТ 7.14-78 і ГОСТ 7.19-79. Перший визначав структуру запису і повністю відповідав стандарту ISO 2709, другий встановлював наповнення формату і ґрунтувався на стандартах, прийнятих в Раді економічної взаємодопомоги (СТ РЕВ 4283-84). Обидва стандарти призначалися для обміну бібліографічною інформацією і були першими вітчизняними стандартами, що регламентували процес обміну даними на магнітній стрічці.

На початку 1990-х років в умовах політичних та економічних перетворень і реформи освіти України та інших держав СНД виявилася гостра необхідність розширення та зміцнення міжнародного співробітництва, зокрема, в галузі інформаційного обміну та бібліотечної взаємодії. Вивчення та впровадження в практику міжнародно визнаних форматів UNIMARC, USMARC та інших стало першорядною справою. Але знову першість належала фахівцям з автоматизації бібліотечних процесів з Росії. У 1992 р. фахівцями ДПНТБ Росії було видано «Керівництво по UNIMARC», а в 1994 р. – «UNIMARC Authorities». У 1995 р. ДПНТБ Росії самостійно підготувала і видала серію методичних матеріалів, включаючи «Вступний курс з UNIMARC», а також власні методичні розробки щодо складання записів у форматі UNIMARC на книги, серійні видання, аналітичний опис періодичних видань. Роботи з використання формату UNIMARC прийняли в Росії та Україні характер практично державних програм; UNIMARC став єдиним комунікативним форматом обміну бібліографічними даними як у бувших пострадянських країнах, так і при взаємодії з зарубіжними бібліотеками та інформаційними центрами.

В результаті проведеної роботи став можливим розвиток процесів *автоматизації українських бібліотек* на базі російського продукту АБІС «ІРБІС», що забезпечував опрацювання, аналітико-синтетичну обробку та представлення користувачам документного фонду бібліотеки (як традиційного паперового, так і електронних інформаційних ресурсів), обслуговував бібліотечні фонди на всіх етапах: від придбання до замовлення. Особливості та основні теоретико-методологічні закономірності цього програмного продукту були проаналізовані у 1995 році А. С. Лозницею¹⁵. Фахівці НБУВ на початку 1990-х років створили концепцію комп'ютеризації книгозбірні, розробили технічні завдання автоматизації, а вже з середини 1990-х років працювали над форматами бібліографічних даних (UKRMARC). На початку 1990-х років у Національній парламентській бібліотеці (НПБ) України були створені перші автоматизовані місця бібліографа та комплектатора, пізніше – автоматизовані робочі місця відділу обробки фондів та організації каталогів, почалася експлуатація систем передплати періодики та обробки статистичних даних. Електронний каталог введено в дію 1995 р., а електронна доставка – 2002 р.

Саме фахівці НБУВ на початку 1990-х років у науково-дослідній роботі приділяли належну увагу дослідженням теоретичних і методологічних проблем розвитку науково-інформаційної діяльності українських бібліотек у глобальному електронному середовищі. Такі дослідження здійснював Центр бібліотечно-інформаційних технологій бібліотеки. За темою науково-дослідної роботи (1993–1995 роки) «Інформаційні технології бібліотечних мереж і систем» було розроблено конвеєрну технологію автоматизованого опрацювання обов'язкового примірника творів друку України та найбільшого в державі потоку зарубіжної літератури й створення електронного каталогу бібліотеки як основного бібліографічного ресурсу країни¹⁶. Основним результатом науково-дослідної роботи бібліотеки за наступною темою наукових пошуків «Розробка архітектури й програмно-технологічного забезпечення комп'ютерного бібліотечного центру» (1996–1998 роки) стала інтегрована інтранет/інтернет-технологія формування та надання користувачам України й світу найбільших у державі інформаційних ресурсів бібліотеки та упорядкованого зібрання посилань на наявні сайти бібліотек України, національних бібліотек і головних науково-інформаційних центрів країн світу. Створений у рамках цієї наукової роботи комп'ютерний бібліотечний центр став першим в Україні бібліотечним інтернет-порталом¹⁷.

Саме в кінці 90-х років теоретичними та практичними дослідженнями розв'язувалася проблема створення *лінгвістичного забезпечення* електронного каталогу бібліотек з

використанням різних інформаційно-пошукових мов для максимально повного розкриття змісту документів і виконання інформаційних запитів користувачів бібліотеки. Основними видами інформаційно-пошукових мов для здійснення пошуку та первинного ознайомлення зі змістом документів є: класифікаційна, предметизаційна та дескрипторна. Класифікаційна мова призначена для індексування бібліотечних документів та інформаційних запитів за допомогою понять і кодів певної класифікаційної системи (Універсальна десяткова класифікація, Бібліотечно-бібліографічна класифікація, Десяткова класифікація Дьюї, Міжнародна патентна класифікація). До мов вербального типу належать предметизаційна й дескрипторна мови. Предметизаційна мова призначена для індексування документів за допомогою рубрикаторів (словників предметних рубрик), а в разі їх відсутності – за методикою предметизації.

В дисертаційній роботі В. В. Карнаушенко (1999 р.)¹⁸ були розглянуті можливості застосування дескрипторної мови як інструменту для створення формалізованої природної мови в процесі індексування і пошуку інформації за допомогою тезаурисів (словників дескрипторів), або ключових слів з використанням природної мови. Автор на прикладі дослідження використання засобів лінгвістичного забезпечення автоматизованої бібліографічної системи в галузі фізики плазми робить висновок та обґрунтовує його: використання ключових слів збільшує пошукові можливості електронного каталогу, а тому дескриптори слід розглядати як додатковий засіб для збільшення повноти індексування та представлення різних за значимістю тем документа, не описаних іншими інформаційно-пошуковими мовами.

Формування електронних каталогів окремих бібліотек, задоволення потреб сучасного користувача, забезпечення оперативного доступу до бібліотечно-інформаційних ресурсів вимагало координації зусиль різних наукових бібліотек для найбільшої ефективності цього процесу. Вітчизняне наукове забезпечення *корпоративної каталогізації* почало створюватися вже в другій половині 90-х років (робота Л. Й. Костенка¹⁹). При розробці української моделі корпоративної каталогізації слід було врахувати фінансові можливості вітчизняних бібліотек, а також те, що відповідність існуючих в Україні автоматизованих систем бібліотек ISO-стандартам та рекомендаціям Міжнародної Федерації бібліотечних асоціацій та установ декларувалася, але не забезпечувалася, в зв'язку з чим ці системи були несумісними. Виходячи з цього, науковець запропонував в основу української моделі корпоративної каталогізації покласти принцип децентралізованої кооперативної каталогізації, концептуальними ознаками якого були визначені: а) створення в складі автоматизованих систем бібліотек технологічних баз даних, у котрі заноситимуться бібліографічні записи про нові надходження до фондів інших книгозбірень; б) підтримка мережевого обміну між бібліотеками бібліографічною інформацією в уніфікованому текстовому вигляді; в) можливість роботи кожної книгозбірні при опрацюванні нових надходжень як в режимі доповнення відповідного запису вищезгаданої технологічної бази даних своєю інформацією (з включеним механізмом кооперативної каталогізації), так і в режимі клавіатурного вводу всіх елементів бібліографічного опису документа (з виключеним механізмом кооперативної каталогізації). Результуюча технологічна база даних, у яку заносилися бібліографічні записи, що були створені різними книгозбірнями, ставала складовою частиною автоматизованого банку даних конкретної бібліотеки і тому розроблялася на основі прийнятих у ньому проектних рішень по форматному, лінгвістичному та програмному забезпеченню. Для досягнення ж інформаційної сумісності технологічної бази даних з автоматизованими системами інших книгозбірень при експорті/імпорті бібліографічних записів науковцем було запропоновано до переходу на програмні системи нового покоління (міжнародний комунікативний формат UNIMARC, що визначав зміст запису і формат представлення даних ISO-2709) проводити обмін бібліографічною інформацією за спрощеною схемою, що передбачала представлення інформації в уніфікованому текстовому вигляді зі структурою «ідентифікатор поля/підполя – зміст поля/підполя».

Впровадження корпоративної каталогізації мотивувало розгортання роботи з формування в Україні комп'ютерної бібліотечної мережі і включенню її до світового інформаційного простору. А результатом наукових розробок стало те, що серед бібліотек вищих навчальних закладів України на початку 2000-х років суттєво активізувався процес створення різних проектів корпоративної каталогізації²⁰.

Контекст *децентралізованої корпоративної каталогізації* був успішно розвинутий в дисертаційному дослідженні І. Ю. Ляшенко (1998 рік)²¹, основними теоретичними результатами якого були такі: розроблена дворівнева структура автоматизованої системи бібліотеки та обґрунтовані принципи формування на цій основі інтегрованих інформаційних бібліотечних ресурсів; доведена доцільність формування комп'ютерного бібліотечного центру для підтримки мережевих технологічних процесів і визначена його функціональна спрямованість на розвиток існуючої в Україні відомчої централізації і регіональної кооперації бібліотек; встановлена необхідність трансформації електронних каталогів окремих бібліотек у зведені електронні каталоги з урахуванням наявної в Україні структури відомчих і регіональних бібліотечних угруповань; запропонована інформаційна технологія кооперативної каталогізації, що передбачала послідовний перехід від обміну файлами з бібліографічними описами нових надходжень до взаємодії бібліотек в режимі реального часу (online) при обробці сукупного вхідного документального потоку; обґрунтовано, що до формування єдиного електронного каталогу бібліотек доцільно залучати в першу чергу бібліотеки, які є методичними центрами бібліотечних мереж; визначені кількісні та якісні показники ефективності автоматизованої системи бібліотеки; запропонована методика оптимізації вибору комплексу технічних та програмних засобів для автоматизації бібліотечних процесів.

Автоматизація бібліотечних інформаційних систем стала передумовою формування нової *організаційної структури книгозбірень*. У бібліотеках України переглядалася ієрархічна структура, що ґрунтувалася на функціях, які виконували бібліотечні працівники (довідково-бібліографічний відділ, відділ каталогізації тощо). Науковці відзначали, що розвиток бібліотек тісно пов'язаний з процесами соціокомунікації, які впливають на темпи і напрями її розвитку. Системно-структурна модель бібліотеки була обґрунтована у монографії Ю. М. Столярова²². Він вперше представив бібліотеку як систему з чотирьох елементів: документного фонду, користувачів, бібліотекарів та матеріально-технічної бази, розкрив їх сутнісні характеристики, історію розвитку, взаємозв'язку і взаємодії у процесі функціонування бібліотеки. У монографії М. С. Слободяник (1995 рік)²³ було розроблено нову системно-комунікативну модель бібліотеки, що складалася з таких елементів: інформаційний потенціал (бібліотечний фонд, каталоги, електронні БД), інформаційна діяльність (покликаний забезпечити ефективний пошук і надання читачам бібліотеки первинних і вторинних документів, а також інтегрованої і синтезованої інформації), комунікаційний процес (основні комунікаційні відносини: бібліотекар – читач, бібліотекар – бібліотекар, читач – читач, читач – інтернет-ресурси), управління (моніторинг функціонування основних елементів моделі). Запропоновану модель М. С. Слободяник розглядав як базову, що дало підстави багатьом дослідникам у подальшому долучитися до її доповнення й розвитку. Комплексний аналіз *процесів трансформації структури та функцій бібліотеки* в умовах формування інформаційного суспільства та впровадження інформаційних технологій у бібліотечні процеси здійснено В. О. Ільганаєвою (1996 рік)²⁴. А у 2000 році у дисертаційному дослідженні Шемаєвої Г. В.²⁵ були сформульовані концептуальні положення трансформації галузевої інформаційно-бібліотечної системи в умовах інформатизації, що відображали історичні зміни організаційно-функціональної структури і надавали підстави для створення концептуальної моделі, функціонування якої забезпечувалося низкою сервісів: базовим, пошуковим, новин, замовлень і електронної доставки документів. На концептуальному рівні модель включала складові частини інформаційно-бібліотечної системи (інформаційні ресурси, інформаційний ринок, форми і методи обслуговування), які відображалися в розподілених базах даних ветеринарних установ і об'єднувалися в єдиний інформаційний образ за допомогою галузевого рубрикатора.

Таким чином, успіх першого етапу розробки наукового забезпечення інформатизації вузівських наукових бібліотек – етапу обґрунтування процесів автоматизації бібліотечних процесів у ВНЗ України – багато в чому визначався результативністю досліджень і розробок в галузі форматів обміну бібліографічними записами між публічними науковими та вузівськими бібліотеками, що були розпочаті в Державній публічній науково-технічній бібліотеці (ДПНТБ) Росії 1970 року. В результаті проведеної роботи та при активній участі в ній співробітників Центру науково-технічної інформації УРСР та Центральної наукової бібліотеки імені В. І. Вернадського став можливим розвиток процесів автоматизації українських наукових бібліотек на

базі російського продукту АБІС «ІРБІС». Саме теоретико-методологічні закономірності цього програмного продукту були проаналізовані протягом цього періоду А. С. Лозницею²⁶, проблеми науково-інформаційної діяльності українських бібліотек у глобальному електронному середовищі – Центром бібліотечно-інформаційних технологій НБУВ²⁷, питання створення лінгвістичного забезпечення електронного каталогу бібліотек з використанням різних інформаційно-пошукових мов – В. В. Карнаушенком²⁸, особливості створення наукового забезпечення корпоративної каталогізації – Л. Й. Костенком²⁹ та децентралізованої корпоративної каталогізації – Ю. І. Ляшенком³⁰. Результатом і закономірним наслідком цих досліджень процесів автоматизації бібліотек стали дослідження та створення моделей нової організаційної структури наукових книгозбірень³¹. Враховуючи, що основні теоретичні проблеми автоматизації інформаційних процесів наукових бібліотек ВНЗ України (розробка форматів обміну бібліографічними даними, запровадження автоматизованих бібліотечних інформаційних систем, організація корпоративної каталогізації, створення лінгвістичного забезпечення електронного каталогу бібліотек з використанням різних інформаційно-пошукових мов) були розв'язані українськими вченими до початку ХХІ століття, то цілком логічним є твердження, що основні факти та здобутки щодо науково-технологічного забезпечення автоматизації інформаційних систем бібліотек вищої школи України були обґрунтовані в період між 1980 та 2000 роками.

¹ Корпоративные автоматизированные библиотечно-информационные системы: состояние, принципы построения и перспективы развития: Аналит. обзор / Ф. С. Воройский, Я. Л. Шрайберг; Гос. публ. науч.-техн. б-ка России (ГПНТБ России). – М., 2003. – 129 с.

² Кириленко О. Г. Еволюція наукових уявлень про бібліотечну технологію в Україні (80–90-ті роки): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 1996. – 23 с.

³ Ісаєнко О. О. Розвиток інноваційних бібліотечних технологій інформаційного обслуговування в Україні (1980–2007 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 2009. – 20 с.

⁴ Пашков О. М. Автоматизація бібліотек: історико-бібліотекознавчий аспект (II половина ХХ – початок ХХІ ст.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 2005. – 20 с.

⁵ Трачук Л. Ф. Комп'ютеризація бібліографічної діяльності бібліотек в Україні (1991–2009): основні напрями розвитку бібліографування та бібліографічного обслуговування.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 2010. – 20 с.

⁶ Історія освітанських бібліотек України: науковий збірник / АПН України; ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; ред. кол.: П. І. Рогова (гол.), К. Т. Селіверстова (заст. гол.) та ін. – К., 2006. – 404 с.

⁷ Солов'яненко Д. В. Інтернет-технології бібліотечного сервісу в Україні: становлення і розвиток (1990-ті рр. – початок ХХІ ст.): Дис. ... канд. іст. наук. – К., 2008. – 208 с.

⁸ Слободяник М. С. Українське бібліотекознавство на зламі століть // Українське бібліотекознавство (1991–2008): наук.-допом. бібліогр. покажч. / М-во культури і туризму України, Держ. закл. «Нац. парлам. б-ка України»; уклад.: М. С. Слободяник, О. А. Політова; наук. ред. та авт. вступ. ст. М. С. Слободяник; відп. за вип. Т. І. Вилегжаніна. – К., 2010. – С. 5–20.

⁹ Апшай Н. І. Стратегічні орієнтири розвитку бібліотек вищих навчальних закладів в умовах реформування освіти в Україні.: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Харків, 2005. – 21 с.

¹⁰ Колесникова Т. О. Етапи інформатизації бібліотек вищої школи України і США: порівняльна характеристика // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2010. – № 4. – С. 59–66.

¹¹ Сенченко М. І. Проблеми бібліотечної справи в Україні: наука, освіта, інформатизація: збірник наукових трудов // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества. – М., 1998. – Т. 1. – С. 29–32.

¹² Колесникова, Т. О. Етапи інформатизації бібліотек вищої школи України і США: порівняльна характеристика // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2010. – № 4. – С. 59–66.

¹³ Шрайберг Я. Л. История и состояние использования MARC-форматов в практике автоматизации библиотек России и бывшего СССР. [Материалы Конференции «Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества» («Крым-95»)] // Научн. и техн. б-ки. – 1996. – № 2. – С. 5–11.

¹⁴ Там само.

- ¹⁵ Лозниця А. С. Электронный каталог универсальной библиотеки // Науч. и техн. б-ки. – 1995. – № 8/9. – С. 28–30.
- ¹⁶ Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства. [О. С. Онищенко та ін.]; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – С. 49.
- ¹⁷ Там само.
- ¹⁸ Карнаушенко В. В. Розробка засобів лінгвістичного забезпечення автоматизованої бібліографічної системи в галузі фізики плазми.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Харків, 1998. – 18 с.
- ¹⁹ Костенко Л.Й. Децентралізована кооперативна каталогізація (без центру каталогізації) // Бібл. вісн. – 1997. – № 5. – С. 9–10.
- ²⁰ Корпоративна діяльність бібліотек ВНЗ III–IV рівнів акредитації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/for_lib/corp.php3
- ²¹ Ляшенко І. Ю. Автоматизація бібліотечних процесів з використанням інформаційних мережевих технологій.: Автореф. дис. ... канд. техн. наук. – К., 1998. – 20 с.
- ²² Столяров Ю. Н. Библиотека: структурно-функциональный поход. – М., 1981. – 255 с.
- ²³ Слободяник М. С. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій. – К., 1995. – 286 с.
- ²⁴ Ільганаєва В. О. Бібліотечна освіта: нова парадигма розвитку. – К., 1996. – 253 с.
- ²⁵ Шемаєва Г. В. Трансформація галузевої інформаційно-бібліотечної системи в умовах інформатизації (на прикладі галузі ветеринарної медицини): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 2000. – 17 с.
- ²⁶ Лозниця А.С. Электронный каталог универсальной библиотеки // Науч. и техн. б-ки. – 1995. – № 8/9. – С. 28–30.
- ²⁷ Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства. / [О. С. Онищенко та ін.]; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – 247 с.
- ²⁸ Карнаушенко В. В. Розробка засобів лінгвістичного забезпечення автоматизованої бібліографічної системи в галузі фізики плазми.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Харків, 1998. – 18 с.
- ²⁹ Костенко Л. Й. Децентралізована кооперативна каталогізація (без центру каталогізації) // Бібл. вісн. – 1997. – № 5. – С. 9–10.
- ³⁰ Ляшенко І. Ю. Автоматизація бібліотечних процесів з використанням інформаційних мережевих технологій.: Автореф. дис. ... канд. техн. наук. – К., 1998. – 20 с.
- ³¹ Столяров Ю. Н. Библиотека: структурно-функциональный поход. – М., 1981. – 255 с.; Слободяник М. С. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій. – К., 1995. – 286 с.; Ільганаєва В. О. Бібліотечна освіта: нова парадигма розвитку. – К., 1996. – 253 с.; Шемаєва Г. В. Трансформація галузевої інформаційно-бібліотечної системи в умовах інформатизації (на прикладі галузі ветеринарної медицини): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 2000. – 17 с.

В статье исследуется история развития научного и технологического обеспечения автоматизации библиотечных информационных процессов научных библиотек высшей школы Украины во второй половине XX – начале XXI века. Выделены три этапа развития научно-технологического обеспечения информатизации вузовских библиотек: обоснование процессов автоматизации вузовских библиотек; обоснование технологий предоставления доступа к локальным и внешним библиотечным сервисам; обоснование теоретических основ, разработка стратегий и создание технологий формирования полнотекстовых электронных массивов информации (электронным библиотекам). Определенные временные рамки развития научного обеспечения автоматизации библиотек в общем процессе информатизации вузовских библиотек.

Ключевые слова: информатизация, высшее учебное заведение Украины, научное обеспечение, технологическое обеспечение, автоматизация библиотечных процессов, научная библиотека.

The article examines the history of scientific and technological support of automation of informational processes of scientific libraries of the Higher School of Ukraine in the second half of

20th – beginning of 21st century. Three stages of the development of scientific and technological support of informatization of university libraries are established: the justification of the processes of library automation in the institution of higher education; the justification of technologies to provide access to local and foreign library services; the justification of theoretical foundations, development of strategies and the creation of full-text electronic amounts of information (digital libraries). Time frames of the development of scientific software of library automation in the overall process of informatization of university libraries is defined.

Keywords: informatization, higher educational institution in Ukraine, scientific support, technological support, automation of library processes, scientific library.